

Els ocells de nit

ALBERT JANÉ

La informació que obtenim dels estudis dels ornitòlegs publicats en els darrers anys i de les grans obres generals més recents ja és prou clara, precisa i fiable per a poder afirmar que als Països Catalans hi ha vuit espècies diferents, perfectament establertes, d'ocells de nit –si es vol, de rapinyaires nocturns–, cosa impossible d'establir a partir d'obres anteriors, tant de caràcter especialitzat com general.

Parlem del Diccionari Fabra, de l'Alcover-Moll i, també, del Diccionari etimològic de Joan Coromines, que reflecteixen les vacil·lacions i les visions parcials i locals que sempre hi ha hagut, popularment, pel que fa al coneixement i les designacions d'aquests ocells. Aquestes vuit espècies s'agrupen en dues famílies, la dels titònids i la dels estrígids, i són les següents:

FAMÍLIA DELS TITÒNIDS

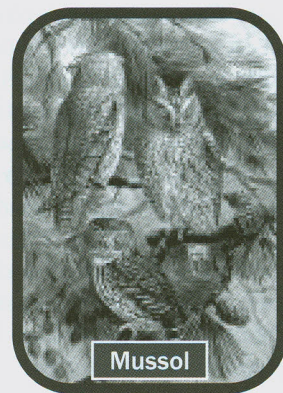
Tyto alba Òliba

Òliba

FAMÍLIA DELS ESTRÍGIDS

<i>Athene noctua</i>	Mussol (comú)
<i>Asio otus</i>	Mussol banyut
<i>Aegolius funereus</i>	Miloca
<i>Asio flammeus</i>	Mussol emigrant
<i>Bubo bubo</i>	Duc
<i>Strix aluco</i>	Gamarús
<i>Otus scops</i>	Xot

Mussol

Les obres a què ens referim són, d'una banda, *Els ocells de les terres catalanes*, de Joaquim Maluquer (Barcino, 1978), *Història Natural dels Països Catalans* (Fundació Enciclopèdia Catalana, 1986), i l'excel·lent *Guia dels ocells dels Països Catalans i d'Europa* (Edicions Omega, Barcelona, 1991), i, d'una altra, el *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans, i la *Gran enciclopèdia catalana* i els diccionaris que en deriven. L'única discrepància, molt lleu, que podríem assenyalar entre aquestes obres tan ben documentades és que la guia d'Edicions Omega indica que la miloca (*Aegolius funereus*) no és sinó ocasional o molt rara als Països Catalans. Però sembla enraonat de pensar que el fet que tingui un nom popular tan característic i conegut més aviat contradiu aquesta indicació de raresa o de presència molt ocasional.

Hi ha, també, el cas del mussol menut (*Glaucidium passerinum*), que algunes vegades ha estat assenyalat com una espècie autòctona¹. D'una banda, el DIEC, que només recull, del grup d'ocells de què ens ocupem, les espècies pròpies del nostre país, inclou aquest mussol, el qual, com el seu nom indica, és el més petit de tots els ocells de nit, però sense cap indicació territorial. Segons la guia

d'Edicions Omega, el territori més proper on es localitza aquesta espècie és el de Provença, que, al capdavall, no és pas tan lluny de casa nostra: tractant-se, doncs, d'un ocell, no es pot assegurar mai que no hàgim rebut alguna visita ocasional d'algun dels seus representants. D'altra banda, el DGLC (el Fabra), que no s'atenia encara a una nomenclatura científica ben fixada, la qual ha sofert sens dubte variacions, assenyala el seu nom científic, *Glaucidium passerinum*, per al mussol comú.

També és la inapreciable guia d'Edicions Omega la que ens informa que, en tot Europa, no hi ha sinó tretze espècies diferents d'ocells de presa nocturns. Ultra els vuit propis dels Països Catalans i el mussol menut, els altres quatre són els següents: el duc blanc (*Nyctea scandiaca*), el mussol esparverenc (*Surnia ulula*), el gamarús dels Urals (*Strix uralensis*) i el gamarús de Lapònia (*Strix nebulosa*). Com ja es comprèn fàcilment, els noms catalans d'aquestes espècies no poden ser noms vulgars, sinó imposats pels naturalistes. D'aquestes quatre espècies, l'única que recull un dels nostres repertoris lexicogràfics és la del duc blanc (*Nyctea scandiaca*), del qual la GEC dona la informació correcta.

1. Enric Gelpí, «Mussols i ocells de nit», *Cavall Fort*, núm. 254.

Els noms de l'*Aegolius funereus*

En totes les obres que hem esmentat en primer lloc, no hi ha cap discrepància pel que fa als noms científics de les vuit espècies d'ocells nocturns que hem dit que són inqüestionablement pròpies dels Països Catalans. Ara, la miloca (*Aegolius funereus*) rep també els noms catalans, certament no populars o vulgars, sinó imposats pels naturalistes, de **mussol pirinenc** i **mussol de Tengmalm**. Maluquer és l'únic que aposta clarament pel nom vulgar, cosa que ens sembla encertada i que seguim. El DIEC admet, naturalment, **miloca**, així com **mussol de Tengmalm**, però en tots dos casos remet a **mussol pirinenc**, que considera, doncs, forma prioritària. La guia d'Edicions Omega indica **mussol pirinenc**. La *Història Natural dels Països Catalans* es decanta per **mussol de Tengmalm**, encara que indica que «és conegut amb l'equívoc nom de miloca (el terme és aplicat a rapinyaires diferents, segons les contrades)». Aquesta polisèmia és un fet obvi i inqüestionable. Ara bé, com veurem tot seguit, en realitat tots els noms vulgars d'aquest grup s'apliquen molt sovint amb una imprecisió semblant, tots són poc o molt equívocs. En la primera edició de la GEC s'admet únicament **miloca** i s'ignoren les altres dues designacions, però en la segona edició **miloca** té la definició següent: «Nom aplicat equívocament a diversos rapinyaires de la família dels falcònids (astor, esparver, aligot, etc.) i, sobretot, al mussol de Tengmalm», denominació, doncs, que és la que admet com a principal. Observem que aquestes designacions múltiples sempre acaben creant confusions i inconseqüències. Així el *Diccionari de la llengua catalana*, d'Enciclopèdia Catalana, sens dubte per inadvertència dels seus redactors, entra totes dues designacions, **miloca** i **mussol de Tengmalm**, amb independència l'una de l'altra, sense cap remissió, però aplicades a la mateixa espècie.

En conclusió, **miloca**, que és un nom vulgar i ben usual, i **mussol pirinenc** i **mussol de Tengmalm**, que són noms creats pels naturalistes, s'apliquen tots tres, en bona ornitologia, a una mateixa espècie, *Aegolius funereus*.

Els altres noms vulgars

La GEC i el DIEC van d'acord en l'admissió dels altres noms vulgars següents, que són, doncs, sinònims dels que ja hem indicat: **busaroca** (gamarús), **babeca**, **xibeca** i **xupa** (òliba), **brúfol** i **gaús** (duc). El DIEC, a més, admet **xuta** com a designació de l'òliba. La GEC no recull aquest terme, però sí la seva forma masculina, **xut**, que diu que designa l'òliba, el mussol i altres ocells nocturns, imprecisió que pot sorprendre però que és certament el reflex d'una imprecisió més general que afecta aquest grup de designacions populars (i també les d'altres grups, indiscutiblement).

Un paràgraf a part mereix el terme **cabrota**, que és una designació molt estesa i usual. Segons el DIEC, la cabrota és el gamarús, i segons la GEC és el mussol banyut. Potser sí que hi ha més informació sobre l'aplicació de **cabrota** al gamarús, però no dubtem que s'aplica, també, no solament al mussol banyut, sinó a altres espècies del grup que emetin un crit més o menys esfereïdor, suposadament semblant al bel d'una cabra. Podríem trobar algú, segurament, que ens voldria convèncer que aquesta designació popular convé inequívocament a tal o tal espècie, perquè el seu crit s'assembla més que el de cap altra al bel de la cabra i perquè la seva identificació obeeix a un coneixement precís adquirit en tal o tal indret. Però si d'alguna cosa ens hem de convèncer és de la fluctuació que presideix l'ús d'aquesta mena de denominacions. Si algú ens parla de la cabrota que sent cada nit des de la seva caseta del poble i resulta que aquesta cabrota és una òliba, ens guardarem prou de dir que és un ignorant, que no sap el que diu; de dir-ho i de pensar-ho.

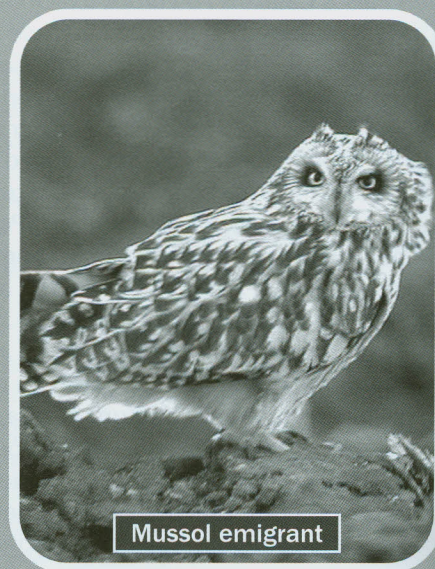
El DIEC i la GEC coincideixen també a admetre la designació **duc mitjà**, que ha de ser així mateix cosa dels naturalistes, com a nom secundari del mussol banyut, i, a més, el DIEC admet **petit duc** com a designació secundària del **xot**. Escau de fer observar que el **xot** i el mussol banyut (el seu nom és ben explícit) s'assemblen especialment al duc pel fet de dur «banyes», és a dir, uns plomalls que tenen la forma de banyes.

Mussol banyut

Miloca

Mussol emigrant

Hem d'examinar ara la informació sobre els ocells de nit que contenen els altres tres grans repertoris de referència obligada de la nostra lexicografia: el Diccionari Fabra, l'Alcover-Moll i el Diccionari etimològic de Joan Coromines. Tots tres mereixen, certament, comentaris particulars.

El Diccionari Fabra

És sabut que Fabra va poder tenir la col·laboració d'excel·lents assessors botànics per a elaborar el seu diccionari, però els especialistes en zoologia que el van assessorar no devien pas tenir el mateix nivell que els seus col·legues botànics, cosa que evidencia clarament la consulta detinguda dels articles sobre plantes i animals. A més, la nomenclatura científica, en el seu temps, no estava tan ben fixada com en els temps actuals.

En els articles del DGLC dedicats als ocells nocturns apareixen els següents noms científics: *Aegolius tengmalmi* (nom clarament relacionat amb la denominació catalana **mussol de Tengmalm**, que ja hem vist) (miloca), *Bubo bubo* (duc), *Asio otus* (mussol banyut), *Strix aluco* (gamarús), *Otus scops* (xot), *Glaucidium passerinum* (mussol) i *Strix flammea* (òliba). Són, doncs, set noms, cinc dels quals, els cinc primers, amb una atribució correcta, encara que avui els naturalistes no diguin *Aegolius tengmalmi* (miloca, mussol de Tengmalm o mussol pirinenc) sinó, com hem vist, *Aegolius funereus*. Les discrepàncies observables i, fins a cert punt, sorprenents, de la nomenclatura del DGLC amb l'actual són les dels dos últims noms científics que hem indicat, *Glaucidium passerinum* i *Strix flammea*. Com ja hem vist, amb el primer d'aquests dos noms es designa el mussol menut, el qual no se sol considerar una espècie autòctona, i el mussol pròpiament dit, és a dir, el mussol comú, rep el nom científic *Athene noctua*, denominació, d'altra banda, ben establerta i divulgada. Potser més sorprenent és que el DGLC atribueixi a l'òliba el nom científic *Strix flammea* (en lloc de *Tyto alba*), perquè precisament l'òliba no pertany, com ja hem indicat, a la família dels estrígids, sinó a la dels titònids, de la qual és l'únic representant, no so-

lament als Països Catalans sinó a Europa. Molt probablement, aquesta informació del DGLC correspon a l'estat dels coneixements sobre la matèria en l'època de la seva redacció.

Els altres noms vulgars que hem sabut trobar en el DGLC són els següents: **babeca** (òliba), **busaroca** (gamarús), **brúfol** (duc), **gaús** (duc), **cabrota** (mussol banyut), **xibeca** (òliba) i **xupa** (òliba), coincidint pràcticament amb la informació que hem indicat de les altres obres de referència. Notem, però, que segons el DGLC la cabrota no seria el gamarús, com es diu més generalment, sinó el mussol banyut (tal com diu la GEC), cosa que confirma un cop més el que hem dit de la fluctuació i de la imprecisió en l'ús d'aquestes denominacions populars tan expressives.

Tenim, doncs, que l'únic ocell de nit propi del nostre país absent del DGLC (o que no hi hem sabut trobar) és el mussol emigrant o *Asio flammeus*, i la cosa més probable és que la informació sobre aquesta espècie, que no té cap nom vulgar específic, fos aleshores, encara escassa o poc fiable.

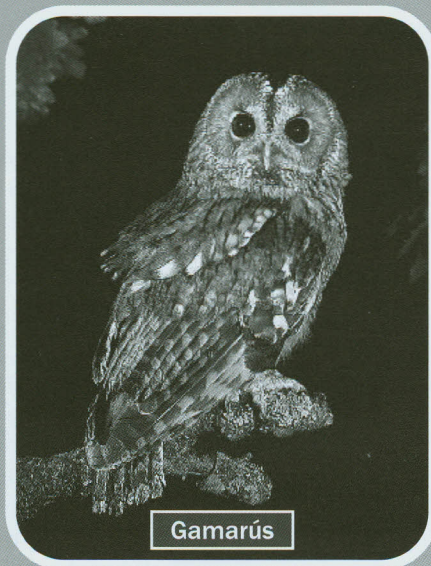
El Diccionari Alcover-Moll

La informació que aquest gran repertori conté sobre els ocells de nit és el reflex del coneixement popular que se'n té al llarg de tot el territori, coneixement múltiple, divers i variat, sovint imprecís i contradictori, parcial i local. Creiem també endevinar-hi, en aquesta informació bigarrada, la intervenció d'informadors amb unes nocions incipients, o no prou segures, de la ciència ornitològica.

Així, per començar, observem que el DCVB recull ben bé, i probablement són més, els noms científics següents per a les nostres espècies autòctones: *Strix funerea*, *Otus vulgaris*, *Glaucidium passerinum*, *Carine noctua*, *Asio otus*, *Strix brachyotus*, *Strix flammea*, *Syrnium aluco*, *Strix aluco*, *Bubo maximus*, *Strix otus*, *Bubo minor* i *Strix scops*. Són, doncs, tretze noms científics que no poden designar més de vuit o nou espècies diferents. D'on surten, doncs, tots aquests noms que avui no apareixen en cap llibre de re-

Duc

Gamarús

Xot

ferència? Algú o altre se'ls va inventar, és ben clar. Però tant podrien ser noms d'alguna nomenclatura aleshores vigent i usual, i que després ha estat abandonada o modificada, com noms d'espècies no europees (a tot el món, entre estrígids i titònids, n'hi ha més de cent), amb els quals van identificar, potser precipitadament, algunes espècies autòctones aquells venerables ornitòlegs incipients. En tot cas, cal fer observar que la proliferació de noms, tant vulgars com científics, indueix força sovint a la idea errònia que hi ha algunes espècies que han passat desapercebudes pels especialistes. Notem, d'altra banda, que entre aquesta relació de noms científics no hi ha ni *Athene noctua* (mussol comú) ni *Tyto alba* (òliba), coincidint, per tant, amb el DGLC, cosa que no ha de ser pas per casualitat.

L'òliba, que és l'únic representant a Europa de la família dels titònids, és una espècie avui perfectament caracteritzada i diferenciada de totes les altres, designada unànimement amb el nom científic *Tyto alba* (que fa referència al color blanc de la seva part del davant), i amb una unanimitat molt més relativa amb els noms dialectals **babeca**, **xibeca**, **sibeca**, **xup**, **xupa**, **xut**, **xuta** i, encara amb menys unanimitat, amb noms com **cabrota** i **meuca** (i probablement algun més de què no tenim notícia). I, tanmateix, el DCVB en dona la informació següent: «1. Ocell de la família de les estrígides, de l'espècie *Strix flammea* [...]. A Mallorca es distingeix l'òliba de vila [...] de l'òliba de garriga [...]. A Menorca també es distingeix l'òliba blanca i l'òliba morena. 2. Ocell de la família de les estrígides, de l'espècie *Syrnium aluco* [...] cast. **càrabo**. 3. **Òliba amb orelles** Ocell de la família de les estrígides, espècie *Otus vulgaris* [...], cast. **buho mediano**. A Mallorca en diuen **òliba-mussol**.» Cal convenir que si hom parteix de la idea que el terme **òliba** designa una sola espècie, aquesta informació no deixa de desconcertar, car aquí s'atribueix, pel cap baix, a tres espècies diferents. Però, estudiada detingudament, en podem treure l'entrellat. El primer dels ocells descrits ha d'ésser l'òliba pròpiament dita (abans *Strix flammea*, ara *Tyto Alba*), el segon, molt probablement, és el gamarús (ara *Strix aluco*), nom que no deu ser conegut a les Illes, i, pel que fa al tercer, tant podria tractar-se del mussol banyut (*Asio otus*) com del xot (*Otus scops*). No cal descartar, d'altra banda, la idea que algunes de les denominacions populars contingudes en aquest article del DCVB, com **òliba de garriga** o **òliba morena** designin, en realitat, encara una altra espècie. L'extensió i el valor polisèmic del terme **òliba** a les Balears és, en tot cas, indubtable.

És interessant de comentar també la informació del DCVB sobre el terme **mussol**, que és el més usual de tots: «a) Ocell de presa nocturn de la família de les estrígides, de diferents espècies, i principalment el *Glaucidium passerinum* i la *Carine noctua* [...], cast. **mochuelo**. b) **Mussol banyut**: ocell nocturn de l'espècie *Asio otus* [...]; cast. **buho**, **torillo**, **buharro**. c) **Mussol gros**: ocell nocturn de l'espècie *Strix brachyotus*, de gran talla. A València se'n diu **mussol marí**. d) **Mussol reial**: mussol banyut.» En primer lloc cal fer observar que el *Glaucidium passerinum*, amb què el DGLC identificava el mussol comú, s'aplica avui al mussol menut, el qual, com hem dit, la majoria d'ornitòlegs no inclouen en l'avifauna dels Països Catalans. Pel que fa a *Carine noctua*, tant podria ésser el nom d'una espècie no

europea com el precedent del nom científic actual *Athene noctua*. El nom científic que el DCVB atribueix al mussol banyut, *Asio otus*, és efectivament el que avui li és unànimement reconegut. Pel que fa a l'anomenat mussol gros, el nom científic que li atribueix el DCVB, *Strix brachyotus*, ens és desconegut. Tenint en compte que diu que és de gran talla, i que, d'acord amb el nom científic, ha d'ésser un ocell amb orelles o banyes, cal suposar que es refereix al duc.

Finalment, pel que fa al DCVB, escau de fer observar que la informació que conté sobre la cabrota confirma el nostre comentari anterior sobre aquesta denominació popular: «Ocell nocturn semblant a la xuta, caplleua per llocs desolats i fa uns crits esgarrifosos semblants al bel de les cabres.» Aquesta informació ens duu a consultar també la de l'article **xuta**: «Ocell nocturn semblant al mussol, però més petit, amb unes plomes llargues erèctils en forma de banyetes damunt els ulls, cast. **càrabo**.» Com veiem, doncs, és més qüestió de semblances que no pas d'identificacions concretes.

El Diccionari etimològic de Joan Coromines

La informació que conté aquest vast repertori lexicogràfic sobre els ocells de nit és, com ja cal suposar, extensíssima i variada, especialment pel que fa a variants formals i fonètiques, ús territorial, que s'estén, com no és infreqüent en Coromines, a tots els territoris de la Romània, sentits secundaris i metafòrics, referències bibliogràfiques i, naturalment, propostes etimològiques. Però la identificació de les espècies designades amb els diversos noms vulgars, especialment per mitjà de la nomenclatura científica és incompleta, imprecisa i insegura. De fet, Coromines té en general una tendència molt escassa a recórrer als noms científics. I el resultat és que el consultant podria arribar a la conclusió que el nombre d'espècies d'ocells nocturns és una nebulosa poc definida, qui sap si amb un cert nombre d'espècies encara desconegudes per la ciència ornitològica.

Una dada certa que obtenim de la consulta dels articles dedicats als noms de rapinyaires nocturns d'aquest diccionari és que els noms **miloca** i **busaroca** (o **bisaroca**) també s'apliquen a ocells de presa diürns. Així, hi llegim que «no tan grossa com el milà però de la mateixa família és la miloca» i que la busaroca o bisaroca és un «ocell de presa anàleg al falcó». Naturalment el consultant es podria preguntar si aquests noms designen unes espècies encara no classificades. La informació de camp que contenen aquests articles no permet dubtar del fet que aquests noms s'usen, o s'han usat, per a designar espècies diürnes. Però certes descripcions ens inviten a pensar, inevitablement, en el seu caràcter nocturn. Així, parlant de la miloca es refereix als «seus ullassos ensopits i estúpids» i, encara, diu que és un «animal de presa, però molt més infeliç que un esparver o un milà». I pel que fa a la busaroca o bisaroca, es refereix a les «actituds que sol prendre aquest falcònid, que és gros i no massa poderós però s'està en pacient observació, dalt del cingle, esperant que passi una presa a la mida de les seves capacitats». D'altra banda, Coromines diu que a l'Estany li descrivien la busaroca com un ocell semblant al mussol però més gros, cosa que fa pensar, tot naturalment, en el gamarús, que és l'espècie a la qual els altres diccionaris apliquen aquest nom.

També podem llegir en el DECat que **cabrer** «s'aplica [...] a una varietat de gamarús o duc», **cabrota** «a una espècie de duc» i **gaús**, així mateix, a «una espècie de duc». És evident que hem de veure en aquesta informació tan vaga el reflex de les confusions i imprecisions tan arrelades en la terminologia popular, és a dir, en els noms vulgars, però no ha de semblar desenraonat esperar del lexicògraf que procuri evitar que amb la transmissió d'aquesta informació origini en el lector o consultant una falsa idea de la realitat.

Curiosament el DECat ignora el terme **babeca**, que ja trobem en el DGLC i el DCVB, i en tots els altres grans diccionaris. En canvi, dedica una extensíssima explicació al terme paral·lel **caveca**, designació també usual de l'òliba.

Conclusió

És ben sabut que els noms vulgars dels animals i dels vegetals (i dels fongs) presenten nombrosíssims casos d'homonímia i de sinonímia: dues o més espècies diferents són designades amb un mateix nom (homonímia o, si es vol, polisèmia), i dos o més noms diferents designen una mateixa espècie (sinonímia). És un fet i s'ha d'acceptar. Ara, la necessitat d'entendre'ns i de conèixer la realitat, d'una manera exacta i inequívoca, ha emmenat a la creació de la nomenclatura científica binària (un primer component de valor genèric i un segon de valor específic), usada i admesa internacionalment, i, a més, a la

fixació, en cada àmbit lingüístic, d'una nomenclatura en la pròpia llengua, basada, en principi, en els noms vulgars més usuals i característics, sovint modificats o completats amb els determinatius que han convingut, usualment de valor descriptiu.

Però l'ús adequat de qualsevol d'aquestes nomenclatures exigeix tenir una idea ben clara del que és una espècie, la categoria bàsica de la classificació científica dels éssers vius. Com hem dit, als Països Catalans hi ha vuit (potser nou, a tot estirar) espècies diferents d'ocells rapinyaires nocturns. No n'hi ha més, i no hi ha ni varietats de gamarús ni espècies de duc. Qualsevol ocell nocturn és un gamarús o no ho és. Si és un gamarús és un gamarús pels quatre costats; si no, és un altre dels ocells que ens són ben coneguts. I això mateix podem dir del duc o de l'òliba. I de tots ells, als Països Catalans, n'hi ha una sola i única espècie. Per tant, si hom ens parla, per exemple, d'una mena de gamarús, hem d'interpretar necessàriament que es tracta d'un gamarús com tots els gamarussos o bé de qualsevol de les altres espècies relacionades en el nomenclàtor.

Potser escau, doncs, d'acabar aquestes ratlles amb un paràgraf del pròleg amb què Joaquim Maluquer encapçala el seu treball *Els ocells de les terres catalanes*, com hem dit, una obra de referència bàsica: «A cada ocell donarem un nom inequívoc, escollit curosament pels ornitòlegs catalans entre les nombroses, i de vegades confuses, denominacions populars.»◆

Donem suport a la cultura.

Campanyes de **teatre** i de **dinamització cultural**, patrocini i organització de **concerts** i de **festivals**, gestió del **Conservatori de Música** de Girona, organització i suport a iniciatives culturals a l'**ensenyament**, foment de la **sardana** i de la **música de cobla**, edició de **publicacions**, gestió de les intervencions en el **patrimoni monumental**, suport a les **biblioteques**, gestió de l'**Arxiu d'Imatges**, gestió del **Patronat Francesc Eiximenis**, gestió de la **Fundació Casa de Cultura**, foment de la **solidaritat** a les nostres comarques i de la **cooperació** internacional ...

